

Makkos Nándor¹

Egyenlő bánásmód előképei a magyar közjogban²

Absztrakt

Az egyenlő bánásmód, a diszkrimináció tilalma és az esélyteremtés mai jogi tartalmának kialakulását nem csupán a nyugati minta, hanem nemzeti jogszabályaink is elősegítették, oly módon, hogy legnagyobb uralkodóink intézkedései évszázadokra meghatározták az ez irányú jogalkotói gondolkodást. A magyar jogrendszer azonban sohasem volt autopoiétikus rendszer. A klasszikus esélyteremtés jelentős tartalmi eltérést hordozott a jogvédelem perszonifikációja, és a tisztviselő családi életének akkori és mai védelmében is. Az egyenlő bánásmód individuális jogkeltését azonban gyakran felülírják, elfedik, módosították akkor is, és napjainkban is államérdekek. Tehát fontos elgondolkodnunk azon, hogy biztos, hogy minden egyenlő bánásmódot és esélyegyenlőség irányában ható intézkedést tartalmazó jogintézményt nyugatról változtatás nélkül kell implementálnunk a magyar jogba, vagy annak léteznek nemzeti történelmünknek megfelelő olvasatai is? Különböző elméletek olvasztótégelyének azonban mégsem tekinthetjük a történelmet akkor, mikor célunk pozitív értékek keresése a gazdag magyar történelmi jogforrásokban.

Kulcsszavak: hagyománytisztelet, egyenlő,- békés,- emberséges, -bánásmód, szociális biztonság

Abstract

The development of today's legal content of equal treatment, the prohibition of discrimination and the creation of opportunities was facilitated not only by the Western model, but also by our national legislation, in such a way that the measures of our greatest rulers determined legislative thinking in this direction for centuries. However, the Hungarian legal system was never an autopoietic system. The classic creation of opportunities carried a significant content difference in the personification of legal protection and the protection of the official's family life then and now. However, the individual legalization of equal treatment is often overridden, covered up, modified even then, and still today, by state interests. So it is important for us to think about whether it is certain that all legal institutions containing equal treatment and measures in the direction of equal opportunities from the West must be implemented into Hungarian law without changes, or are there readings that correspond to our national history? However, we cannot consider history as a melting pot of different theories when our goal is to find positive values in the rich Hungarian historical sources of law.

Keywords: respect for tradition, equal,- peaceful,- humane,-treatment, social security

¹ <https://orcid.org/0000-0001-8978-3870> makkos.nandor@gmail.com

² DOI: 10.59558/jesz.2023.4.130

I. Bevezetés: Egyenlő bánásmód különböző fogalmak kerestüében

Az egyenlő bánásmódot egyesek azonosítják a diszkrimináció tilalmával, mikor kijelentik „Az egyenlő bánásmód elve a diszkrimináció, vagyis a hátrányos megkülönböztetés tilalmát jelenti.”³ Ezzel a megfogalmazással nem értek egyet, mert az egyenlő bánásmód követelménye véleményem szerint úgy teljesíthető, ha

1. tiltjuk a diszkriminációt, védett tulajdonságok segítségével
2. esélyt, előnyt teremtünk a gyengébbek számára, nivellálunk
3. szélesebb értelemben: esélyt teremtünk jogszabályi követelmények érvényesüléséhez

Mások szerint, az egyenlő bánásmód követelményét az Alaptörvény II. és XV. cikkei tartalmazzák. A II. cikk leszögezi, hogy az emberi méltóság sérthetetlen, míg a XV. cikk alapján a törvény előtt mindenki egyenlő, így az alapvető jogok mindenkit megilletnek megkülönböztetés nélkül. E *megkülönböztetés* kiemelten tiltott formái a faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési helyzet vagy egyéb egyéni tulajdonság alapján történő különbségtétel.⁴ Ebben a megfogalmazásban kifogásolható, hogy törvény,⁵ illetve jogszabály⁶ kifejezetten *megkülönbözteti* például a roma népcsoportot, kiemelve más nemzetiségek közül azért, hogy azokat előnyben részesíthesse. Ugyanez a forrás azt említi, hogy „Az egyenlő bánásmód követelménye tehát nem az állampolgárok egymás közötti tevékenységére, hanem mindig valamilyen *vertikális jogviszony* számára ír elő követendő magatartást.”⁷ Ez a megfogalmazás pedig azért ambivalens, mert jogi személyek vertikális jogviszonyban nem tudnak diszkriminálni jelenleg, mert azokat nem mesterséges intelligencia, hanem természetes személyek vezetik, képviselik. Másik veszélyforrás a vertikális jogviszony kapcsán a strukturális diszkrimináció jelenségében rejlik, mikor vertikális jogviszonyok mentén, az állam, illetve intézményei diszkriminálnak. Természetesen ebben az esetben is természetes személyek cselekményéről van szó, valamely nemes, vagy nemesnek hitt cél érdekében. Mindezek „[ú]gy vélem, az egyenlő bánásmód elvének érvényesülését ma négy szintű szabályozás hivatott biztosítani. Nevezetesen a nemzetközi, szupranacionális, nemzeti és a munkajog alanyainak morális önszabályozása. Ezért úgy gondolom, a közszolgálatban az egyenlő és egyenlőtlen (kedvezőtlen) bánásmódot, a nemzeti hagyományokkal együtt, a családi jogba történő be nem hatolással, de a családi tradíciók jelentőségét nem mellőzve, érdemes értelmezni.”⁸

A diszkrimináció tilalma előképeinek vizsgálata ma azért is fontos, mert a történelmi előképek nem megszűnésük által alakulnak védett tulajdonsággá, hanem azok folyamatosan indukálnak új védett tulajdonságokat a történelmi perspektívák változása által, melyek utalnak állandóan létező értékekre, melyek nem „megszületnek”, hanem felismertté válnak.⁹

Fontos azt is vizsgálnunk, hogy az individualizmus korlátlan pártolása, vagy a közösségi célok melletti kiállás segíti hatékonyabban elő az emberek méltóságának megőrzését.

Előre bocsátom azt is, hogy nem lehetett a teljes magyar történelem vizsgálata a céltom ebben a rövid műben, mégis szerettem volna rámutatni az egyenlő bánásmód nemzeti gyökereire.

³ Bővebben lásd: https://fogalomtar.aEEK.hu/index.php/Egyenl%C5%91_b%C3%A1n_%C3%A1sm%C3%B3d_elve.

⁴ <https://u-szeged.hu/efop362-00007/kereses-abc-szerint-180523-4/egyenlo-banasmod>.

⁵ Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény.

⁶ 321/2011. (XII. 27.) Korm. rendelet a helyi esélyegyenlőségi programok elkészítésének szabályairól és az esélyegyenlőségi mentorokról.

⁷ <https://u-szeged.hu/efop362-00007/kereses-abc-szerint-180523-4/egyenlo-banasmod>.

⁸ Makkos Nándor: Egyenlő bánásmód elve a közszolgálatban. In Koncz István – Szova Ilona (szerk.): PEME XVIII. PhD. Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület, Budapest, 2019, 106-114. o.

⁹ Makkos Nándor: Egyenlő bánásmód a közszolgálatban PhD értekezés Budapest, NKE, 2022. doi:10.17625/NKE.2022.012. 24. o.

II. 1. Emberséges, békés, gyengéket támogató bánásmód

Egyes vélemények szerint „a történettudomány nem foglalkozik örök jelenségekkel.”¹⁰ Szent István intelmei azonban a történelemben mindig jelen lévő jogviszonyok örök jellegére utalnak. Szent István Dekrétumainak első könyv első fejezetének 1 §-a, örökérvényű tanácsot ad Szent Imre számára, mikor utal a tudás és a bölcsesség megjelenési formáira: „mit ez élet javára és tisztességére Isten kegyelme adott.” A hatodik fejezet 3. §-ban felhívja Imre herceg figyelmét a soknyelvűség értékeire, mert „Lám, gyöngé és töredékeny az egynyelvű és egyerkölcsű ország.” Sokerkölcsű ország alatt István az idegenek szeretetét és letelepítését értette.¹¹ A soknyelvűség „tisztelete” odáig vezetett, hogy a magyar nyelv helyett, különösen latin és német lett a nemesség, és a törvényhozás nyelve. Ez azonban azt eredményezte, hogy az írott és beszélt információ értelmezése túlnyomóan a nemesség számára volt elérhető. A 10. fejezet 5 §-ban azt tanácsolja: „Légy békességstűró mindenekhez; nemcsak a hatalmasokhoz, hanem azokhoz is, a kik hatalom nélkül szűkölködnek.”

Szent István király szeretetteli, „békés bánásmódját”, Kálmán Király Dekrétumainak Első Könyve 37. fejezetében a megyén való királyi törvényszolgáltatás említésekor „emberséges bánásmód” kifejezéseként tartalmazza: „Akármely ispán megyéjébe ránduljon a király, ottan két megyei bíró kísérje, és ezek igazítsák el emberséges módon a nép között való egyenlenségeket; és őket, ha ellenek zajdul a népnek panasza, ítélje meg a nádorispán.” Az emberséges, békés bánásmód tehát már ebben a korban a bíraskodás alapelve, amelyben az emberséges bánásmód: képzett emberek bánásmódja.

Szent László király első dekrétumának 32. fejezete hajadon leányon vagy asszonyon való erőszaktevétről szól, és azt az emberöléssel egyenlő mértékűnek tekinti. E védelmet támogatja I. Mátyás első dekrétuma 1. cikkelyének 5 §-a is.

II.2. Egyenlő szabadság, bíróságok kölcsönös egyenlősége, igazságosság

II. András 1222. évi törvénycikkei az ország állapotának megjobbítása céljából a nemesek csoportjának a Szent Királyra hivatkozva egyenlő szabadságokat biztosított.¹² A törvény előtti egyenlőség elvét azonban nemcsak megerősítette, hanem irányelvet is alkotott, mikor úgy rendelkezett az 1231. évi XVII. törvénycikkben a nádor bírósági jogköréről, azt hangsúlyozva: „A nádor pedig minden ember felett különbség nélkül ítélkezzék.” Jól tudjuk, a „minden ember” csak szabad emberekre nemesekre vonatkozott. Az 1298. évi XXIII. törvénycikk a) pontja által Károly Róbert az „erkölcsös hatalom” szimbólumát a hatalom erkölcsös személyek általi támogatására váltotta. Ő vezette be a rendelkezést az 1298. évi LX. törvénycikkkel, mely alapján, az officialis (tisztviselő) vétkéért urának kell helytállnia: „ha bármilyen rendű ember, aki főpapoktól, bárótól vagy bárki mástól tisztséget vagy officialatust kapott, más vagyonát hatalmaskodva elveszi, akkor az ilyen tisztséget viselő ura a jogtalanságot és kárt szenvedőnek elégtételt köteles szolgáltatni.” „Károly Róbert 1298. évi törvényeiben nem a szolgálat vállalása ellen, hanem a kényszerítés miatt tiltakoztak a nemesek.”¹³ Uralkodása alatt keletkezett a zágrábi káptalan 1334-es statútuma is, mely szerint a koldulásból élő szegény

¹⁰ Tringli István: Erőszak és társadalom a középkori Magyarországon. In Magyar Tudomány, 2022/12, 1510. o. DOI: 10.1556/2065.183.2022.12.1

¹¹ Szalai József – Baróti Lajos: A magyar nemzet története. Lampel Róbert (Wodianer Ferenc és Fiai) Császári és Királyi könyvkereskedése, Budapest, 1896-1897.

¹² Bolla Ilona: A közszabadság lehanyatlása a XIII. században. (A liber és libertas fogalom az Árpád-korban) II. rész. In Történelmi Szemle, 1974/1-2. szám, 5-6. o.

¹³ Romsics Ignác (szerk.): Magyarország története. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015, 9. o.

tanulókat ingyen kellett tanítani.¹⁴ A romantikus nacionalizmus korában Magyarországot Nagy” Lajos uralkodása alatt birodalomként írták le, „amelynek partjait három tenger mosta,”¹⁵ az Adriai-, a Balti- és a Fekete-tenger. Nagy Lajos királynak köszönhetjük a korabeli „*egyenlő szabadság*” (alsó és felső nemesség számára egy és ugyanaz a szabadság) bevezetését a 1351. évi XI. törvénycikk által. Ez a törvénycikk, csak a nemesség körében nivellált. Bonfini Lajost igazságos királynak nevezte, aki álruhában vándorolt alattvalói között, hogy megvédje őket a királyi tisztviselők önkényétől.¹⁶ Hatalmas lépés volt az emberi méltóság védelmében a magyar felmenőkkel is bíró Luxemburgi Zsigmond német-római császár és magyar király 1405. évi (II.) IV. törvénycikke – a korábbi hatalmaskodások korlátozásával szemben –, amely szerint a hatalmasoknak egyáltalán nem szabad az alábbvalókon erőszakoskodni. A hatalmaskodás tiltásának e formája azonban tartalom nélkül maradt, hiszen azt az újkor beköszöntéig újra meg újra tiltani kellett, tehát az nem érvényesült kellőképpen.¹⁷ Hunyadi Mátyás 1464. évi XIV. törvénycikke jelentős az egyház és a világiak, pereskedése esetén abban, hogy bíróságainak kölcsönösen egyenlőnek kell lenniük. Ez az előírás azonban úgy módosult, hogy ügykörök szerint elkülönültek a bíróságok. Különböző ügykörű bíróságok egyenlőségét feltételezni pedig ugyan lehet, de nem érdemes. Nem lehetett a jobbagyoknak igazuk, már csak a kor szelleme miatt sem, mert az jobbagylázadáshoz vezetett volna.

Ebben a korban a társadalmi béke az elnyomók békéjeként aposztrofálható. A „Mátyás halott, elveszett igazság” mondás hamarosan halála után népszerűvé vált, ami arra utal, hogy a közemberek nagyobb valószínűséggel részesültek tisztességes eljárásban Mátyás uralkodása alatt, mint utódai idején.¹⁸ A társadalmi egyensúly Mátyás után megbomlott a jobbagyfelkelés elbukásával és a jobbagyok költözködési jogának megvonásával. A társadalmi rétegek közötti egyenlőtlenység elmélyült. Talán ezért nevezhetjük e korszakot a reneszánsz előretörése ellenére sötét középkornak. Nem állíthatom generálisan, hogy az egyenlő bánásmód állami monopólium, vagy az csupán az igazságszolgáltatás alapelve lett volna. Inkább azt feltételezem, hogy az egyenlő (irgalmas) bánásmód rendszerelem, amelyet több szervezet is gyakorolt, például a szegények támogatásában.

II. 3. Hagománytisztelet, igazságos eljárás, belnyugalom

Az egyenlő bánásmód egyik lényeges eleme a hagyománytisztelet Magyarországon, mely II. Ulászló király 1492. évi VI. törvénycikke alapján is igazolható, hiszen a tanácsosoknak, a kancellárnak, kincstárnoknak és egyéb tisztviselőknek magyaroknak kell lenniük, mint Szent László király idejében is voltak. II. Ulászló király harmadik dekrétumának 2 §-a azonban a magyar istentisztelet hagyományát római jogi alapelvekkel elegyíti: „tiszteletesen élni, mást meg nem sérteni, és mindenkinek, a mi az övé, megadni.” A hagyománytisztelet azonban kétélű fegyver. Kinek a hagyományához kell ragaszkodni? Aki régebben bír egy szokást, vagy aki hasznosabb szokást vesz fel? Hiszen a nemzet fejlődését mindkét oldal, külön úton, napirenden tartja. E feltételek alapján az egyenlő bánásmód nem is lenne érthető, azonban az 1492. évi XXXIV. törvénycikk alapján a szolgabírákat minden vármegyében az illető vármegyének jeles

¹⁴ Kristó Gyula – Makk Ferenc: Előszó. In uő: (szerk.): Károly Róbert emlékezete. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988.

¹⁵ Kontler László: Millennium in Central Europe: A History of Hungary. Atlantis Publishing House, 1999.

¹⁶ Guidár Noémi – Szatmáry Nóra (szerk.): Magyar királyok nagykönyve: Uralkodóink, kormányzóink és az erdélyi fejedelmek életének és tetteinek képes története Hungarian. Reader's Digest, 116–119. o.

¹⁷ Tringli István: Fehde und Gewalttätigkeit. Vergleich eines germanischen und ungarischen Rechtsinstituts. In Balogh Elemér et al (ed.): Legal Transitions. Development of Law in Formerly Socialist States and the Challenges of the European Union. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2007, 281–286. o.

¹⁸ Sugar, Peter F. – Hanák, Péter – Frank, Tibor (ed.): A History of Hungary. Indiana University Press, 54–82.

és jómódú birtokos nemeseiből kell választani és venni, a kiket annak a vármegyének minden nemese „közösen és egyetértőleg” elfogad. A többség által követett hagyomány tehát üdvözítő lehet?

A centralista állam hanyatlásnak indult, melynek kiteljesedése 1526-ban bekövetkezett II. Lajos halálával a Mohácsi csatában. Magyarország széthullott és Habsburg-Oszmán csataterre változott kétszáz évre. A régi magyar alkotmány és a magyar közjog azonban jogilag lehetetlenné tette a Magyar Királyság egy másik államba való beolvasztását.¹⁹ Erdélyben II. János (János Zsigmond) 1550. évi LI. törvénycikkei az *igazságos eljárás* újszerű módját veti fel, a középkor végén, mert az ügyek fontossági sorrendje helyett azok időrendi sorrendjét kívánja érvényesíteni. János Zsigmond katolikus hitről áttért az evangélikus, majd 1564-ben kálvinista hitre.²⁰ Magyarországon azonban az államvallás a katolikus lett. Az egyházszakadással a magyar királyok a katolicizmus védelmében léptek fel, és II. János 1523. évi LIV. törvénycikkében foglaltak alapján a lutheránusok és azok pártfogói megbüntetendők. I. Ferdinánd a karok és a rendek támogatásával az 1563. évi XXXI. törvénycikkkel, a vallásnak és az Isten igaz tiszteletének megtartását az „ezerötszáznegyvennyolcadik, az ezerötszázötvenkettedik és az ezerötszázötvennegyedik évi czikkelyekben a vallás dolgában közösen és egyetértő akarattal elhatároztak, azt úgy általában, mint külön-külön jövőre is rendületlenül és sértetlenül fenntartják.” Rudolf király az 1604. évi XXII. törvénycikkkel Magyarország vallását „a szent római katolikus hitet” „kegyelmesen helybenhagyta és megerősítette.” Vallásszabadságot hirdetett azonban már az 1608. évi I. törvénycikk, mely biztosítja a nemeseknek a szabad vallásgyakorlást, de a 1635. évi XXVI. törvénycikk a keresztyéneket újra keresztelni merészkedő anabaptisták büntetéséről rendelkezett, mely ötszáz birodalmi tallérban kívánta elmarasztalni az újra megkeresztelkedetteket. IV. Ferdinánd 1647. évi XIX. törvénycikke biztosította, a helvét hitvallás szabad gyakorlását is. A vallás szabad gyakorlása generálisan azonban I. Lipót királyhoz köthető, aki az 1681. évi XXV. törvénycikkkel léptette azt életbe. Az 1687. évi XXI. törvénycikk megerősíti az 1681-ik évi 25-ik és 26-ik törvénycikkelyeket, az ország „belnyugalma” javáért. II. Lipót az 1790/91. évi XXVII. törvénycikke biztosította, hogy „a görög nem-egyesültek”, „más honlakosok módjára, Magyarországon és a kapcsolt részekben jószágok szerzésére s birtoklására és minden hivatal viselésére képesek legyenek.” Az 1848. évi XX. törvénycikk az első, mely „bevett vallásokról” nyilatkozik. Ez jogalapot képez a későbbiekben vallás és vallás közötti különbségtétel eltörlésére, hiszen e törvénycikk 2. § alapján „E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg.” Az 1849. évi IX. törvénycikk a zsidókról, kimondja az ország hithű lakosai politikai és polgári jogegyenlőségét, azonban a 4. § b) pontja alapján a zsidó vallásúakkal szemben továbbra is létezik diszkrimináció, hiszen a Belügyminiszter feladata, hogy „E törvény foganatosítása azon utasítással tétetik kötelességébe, hogy alkalmas szabályok által, a mózes vallásúak a kézi mesterségek és a földművelés gyakorlására vezéreltessenek.” Vegyes vallásúak házasságában II Lipót 1790/91. évi XXVI. törvénycikkének 15. pontja, a korszellemnek megfelelően különbséget tett leány és fiúgyermek vallásra nevelésnek körében, melyet csak Ferenc József 1894. évi XXXII. törvénycikke oldott fel, a gyermek vallásos nevelésének kérdését a szülő kezébe adva. Ez azonban azt jelenti, hogy a vallások egyenlősége még kétszáz év elmúltával is kérdéses volt. IV. Károly 1916. évi XVII. törvénycikkének 4. §-a rendelkezett csak arról, hogy „Az iszlám-vallás gyakorlása, valamint hitelvei, tanai és intézményei a fennálló törvények korlátain belül a törvényesen elismert vallást megillető jogvédelemben részesülnek.”

¹⁹ Smith, Joshua Toulmin: Illustrations of the political and diplomatic relations of the independent Kingdom of Hungary; and of the interest that Europe has in the „Austrian Alliance”. London, 1861, 19-20. o.

²⁰ Keul István: Early Modern Religious Communities in East-Central Europe: Ethnic Diversity, Denominational Plurality, and Corporative Politics in the Principality of Transylvania (1526–1691). Brill, 2009.

Úgy tűnik *sensus fidei*²¹ és a hagyományok a jogkövető állampolgárok számára is útmutatók lehetnek.

II. 4. Humanizmus, kedvezményes bánásmód, szociális biztonság, gyengébbek védelme

Miksa királynak három fő célja volt: a kereszténység egységesítése, az államszervezet racionalizálása és a török kiűzése. Uralkodását illetően megoszlanak a vélemények: egyesek azt kudarcnak tartják,²² mások szerint humanizmusa, vallási toleranciája, és a művészetek támogatása által sikerült fenntartania korában a törekeny békét.²³ Fontosnak tartjuk megemlíteni Miksa király idejében keletkezett 1566. évi XVIII. törvénycikket, mely a karok és rendek általános és részleges fölkeléséről szól. A törvényben ugyanis a karok és rendek kérésüket terjesztik az uralkodó elé, hogy helyzetük a korábbi országgyűlések végzései értelmében ne súlyosbodjék, azonban ez a jogvédelmi igény a nemeseken kívül a parasztságra, az öregekre, erőtlenekekre és a betegekre is vonatkozott. Ezt az igényt és intézkedést tekinthetjük vallás-független magyar humanizmus első megnyilvánulásának.

A törvény előtti egyenlőség elvének egy korai szabályát csak a Pragmatica Sanctio-ról elhíresült III. Károly törvényeiben találjuk, aki lánya örökléséért cserébe megerősítette a magyar nemesség jogait,²⁴ és akinek az 1729. évi XXVI. törvénycikkében a bíróságon érdekeltységük hiányában nem nemes emberek tanúságtétele is figyelembe vehető lett. II. Lipót 1790/91. évi XLIII. törvénycikke alapján a polgárok s nem-nemeseknek már a föllebbezés joga is biztosított. A fellebbezés joga akkor sem és napjainkban sem jelentett garanciát az egyenlőségre, csak a lehetőség kiszélesedését. Az 1790/91. évi XLII. törvénycikk, megszüntette a kínvallatást is, mely az addigi igazságszolgáltatást jellemezte, hiszen ez az „embertelen bánásmód” inkább büntetés volt, minthogy „az igazság kikutatására alkalmas és megfelelő eszközt” nyújtott volna.

Az I. Ferenc József osztrák császár, magyar és cseh király uralkodásának idején keletkezett 1884. évi XVII. törvénycikk már a felvilágosodott abszolutizmus időszakának jelzője, melynek 113. §-a tartalmazta a nők és gyermekek alkalmazásának módozatára vonatkozó munkarend kifüggesztésére való utasítást. A 116 § tartalmazta a 16 évnél fiatalabbak védelmét, valamint azt, hogy a nők szülésük után 4 hétig felmentetnek munkavégzési kötelezettségük alól. E törvény még *egy általános kedvezményes bánásmód* iránti követelményt öntött formába, azonban az 1875. évi XXXII. törvénycikk 18 §-a már az állami alkalmazottak *speciális csoportjainak kedvezményes bánásmódjáról* szól. „A nyugdíjra jogosított óvók, nevelők s tanítók, valamint nevelőnők és tanítónők mindazon törvényes árváinak, kik még a nyugdíjazás előtt kötött házasságból származnak, rendszeres évi segélypénz biztosítatik, ha azon szülőjük, ki után a gyámot nyerik, legalább 10 beszámítható évig szolgált.” Az 1877. évi XX. törvénycikk az általános értelemben alkalmazott kedvezményes bánásmód hódított teret, mikor a gyámoltak és gondnokoltak jogait kiterjeszti, mert a gyámhatóság feladatait a gyámoltak és gondnokoltak érdekében folytatott eljárásokat részletesen taglalja. Az 1900. évi XVI. törvénycikk a gazdasági munkás- és cselédsegélypénztárról a gazdasági munkások és cselédek szociális biztonságának jelentős mérföldköve. A pénztár baleset, rokkantság, munkahelyi halál, 65 éves kor bekövetkezése esetén jelentős segítséget nyújt a rászoruló pénztárba befizető tagok részére. Az a 1901. évi VIII. törvénycikk a 7 év alatti, az 1901. évi

²¹ Bővebben lásd: Ferenc Pápa, Angelus, 2013. március 17.

²² Bővebben lásd: Sutter, Fichtner Paula: Emperor Maximilian II. Yale University Press, 2001.

²³ Bővebben lásd: Marshall, Peter: The Mercurial Emperor: The Magic Circle of Rudolf II in Renaissance Prague. Random House, 2013, 10-12.

²⁴ Bővebben lásd: Sugar, Peter F.: A History of Hungary. Indiana University Press, 1994.

XXI. törvénycikk a közsegélyre szoruló 7 éven felüli, gyermekek menhelyi (lelencintézeti) gondozásáról szól. Megállapíthatjuk, hogy a kedvezményes bánásmód általános és speciális területei egyre inkább lefedik a teljes lakosságot. A humanizmus védelmében született az 1911. évi XIX. törvénycikk is, azonban a nők védelmét csak a nagyipar területén, a 10 főnél több személyt foglalkoztató iparvállalatokra terjesztette ki, törekedve arra, hogy az „iparvállalat” definíciót tisztázza.

Az 1911. évi I. törvénycikk a polgári perrendtartásról, az V. fejezetben úgy rendelkezik, hogy a bíróság „szegénységi jogban részesítheti azt a felet is, a ki a perköltséget fedezni nem tudja a nélkül, hogy a saját és azoknak a hozzátartozóinak szükséges tartása sérelmet szenvedne, a kiknek tartására törvénynél vagy törvényes gyakorlatnál fogva köteles.” 1912. évi LXV. törvénycikk, 51-130. §. kedvezményes bánásmódot alkalmaz az állami szolgálatban álló tisztviselők, az altisztek és szolgák, valamint díjnokok özvegyei és árvái számára. Az 1912. évi XXXV. törvénycikk az állami tisztviselők kedvezményes bánásmódját jelentette a családi pótlék bevezetésével. Az 1912. évi XXXVII. törvénycikk a magyar királyi államvasutak alkalmazottai számára bérlakásokat biztosított. Az 1912. évi LXV. törvénycikk az állami alkalmazottak, valamint azok özvegyeinek és árváinak ellátásáról szól. Az 1913. évi XV. törvénycikk mely az állami elemi népiskolai tanítók illetményeinek rendezéséről szól, a nők számára előmenetel szempontjából hosszabb várakozási időt állapít meg.

I. Ferenc József 1914. évi XXXVI. törvénycikkét tekinthetjük *az első magyar egyenlő bánásmódot előíró törvénynek* mely a nem állami tanárok – felső nép- és polgári iskolai, valamint gyógypedagógiai tanítók –, és azok özvegyeinek és árváinak ellátásáról szól. Ennek a törvénycikknek a 44. §-a kiemeli, hogy „A nőalkalmazottakat a saját személyükre vonatkozó ellátási igényeik szempontjából úgy a jogok, mint a kötelességek tekintetében a férfialkalmazottakkal egyenlőnek kell tekinteni.”

1919-ben a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság alkotmányának 5. §-a elrendeli „az általános munkakényszert, ezzel szemben megállapítja a munkára való jogot. A munkaképteleneket, valamint azokat, akik dolgozni akarnak, de akiknek az állam munkát juttatni nem tud, az állam tartja el.” Ezt az intézkedést nevezhetjük a *szociális biztonság biztosítása* első állami megnyilvánulásának.

A magyar közszolgálatban a *gyengébbeket védő elv* alkalmazására jó példa a 1920. évi XI. törvénycikk indokolásának 6 §-a, amely megemlíti, hogy „Köztudomású, hogy a jelenlegi nagy drágaság a társadalom minden rétege között legjobban a közszolgálati alkalmazottakat sújtja. Elsőrendű állami és társadalmi érdek, hogy az állam a közszolgálati alkalmazottakon, akik mástól, mint az államtól támogatást nem várhatnak, a lehetőség legvégső határáig menő módon segítsen.” Az állam e segítsége készpénzilletmények emelése, főbb élelmiszerek és a tüzelőanyag biztosítása által történhet, „az által, hogy az állami alkalmazottaknak „az általánosan megállapított mennyiségnél valamivel nagyobb mennyiséget ad és pedig kedvezményes áron.”

IV. (boldog) Károly lemondása után Magyarországon véget ért a királyok kora. A Horthy korszakban – témánk szempontjából – az 1928 évi V. törvénycikk a kor legjelentősebb jogi szabályozása, amely a gyermek- és fiatalkorúak mellett a nőket is védi munkavállalásuk idején. Az 1928-as törvénycikkek a kornak megfelelő, de mai szemmel alacsony védelmet biztosítottak a gyermek- és fiatalkorú munkavállalók számára. A nők partikuláris jogvédelme sérülékenységük idejére azonban kielégítő egészségügyi védelmet jelentett, hiszen a szülés előtti szabadság mértéke legfeljebb négy hét. Az 1928. évi XXVII. törvénycikk 3. cikk, a) és b) pont tartalmazza az 1919-ben keletkezett washingtoni egyezményt, amely lehetővé tette a szülés előtt hat héttel a nők távolmaradását a munkától, illetve szülés után egészségük védelme okán hat hétig nem dolgozhattak. 1928. évi XXVII. törvénycikk 4. cikke alapján, a szülés utáni orvosi bizonyítvánnyal tanúsított betegség miatt tiltotta a női munkavállalók munka jogviszonyának megszüntetését, a hatóság által megállapított időpontig. 1928. évi XXVIII.

törvénycikk 3. cikke alapján tiltott volt a családtagok kivételével a nők éjszakai munkavégzése kortól függetlenül. Az 1928. évi XXIX. az üzemi balesetek kárvallottjainak kártalanítását tartalmazó törvénycikk, és a foglalkozási balesetek tárgyában keletkezett 1928. év. XXX. törvénycikk a munkások érdekében keletkeztek Még ebben az évben keletkezett az idegen és a saját honos munkavállalók üzemi balesetének „*egyenlő elbánása*” tárgyában keletkezett 1928. év. XXXI. törvénycikk. és a kereskedelmi munkavállalók és a háztartási alkalmazottak betegségi biztosítása tárgyában keletkezett 1928. év. XXXII. törvénycikk. Még a II. világháború előtt szabályozták az 1937. évi XXVI. törvénycikkkel, a napi munkaidő, az évenkénti szabadság, és a legkisebb munkabér mértékét, valamint azt, hogy a munkaadók és a munkavállalók a vállalati tanácsban egyenlő arányban vegyenek részt.

II. 5. Nemzetiségi jogok, nyelvhasználat, hivatalviselés, kulturális identitás, egyenlő elbánás

Az 1741. évi XXIX. törvénycikk tiltotta a görögök, örmények és rácok kereskedése „helyes és kellő módon való” gyakorlásának megfosztását. Az 1751. évi XXV. törvénycikk még csak a jászok és kunok kedvezményes, évente történő adófizetéséről rendelkezett. Az 1790/91. évi XXV. törvénycikkkel ellenben már királyaitól engedett és megerősített törvényes jogaikban, kiváltságaikban, szabadságaikban és mentességeiket erősítette meg örökre. 1792. évi VII. törvénycikke a közhivatal viselés jogát, magyar területen minden tisztviselő számára a magyar nyelv használatához kötötte. Az 1805. évi IV. törvénycikk a magyar nyelv használatát – nyilvánvalóan nem uralkodói indíttatásból – a magyar törvényhatóságok számára kötelezővé is tette. Az 1830. évi VIII. törvénycikk 4. §-a értelmében az adott évtől senki sem volt alkalmazható közhivatalra Magyarországon, aki nem beszélte a magyar nyelvet. Az 1836. évi III. és az 1840. évi VI. törvénycikk a magyar nyelvet már minden törvényhatóságon kötelezővé tették. Az 1844. évi II. törvénycikk a magyar nyelvet a közoktatásban is kötelezővé tette, az 1844. évi V. törvénycikk pedig a nem-nemeseknek is biztosította bármely közhivatalra történő alkalmazását. A nemzetiségekről szóló 1849. évi VIII. törvénycikk kinyilvánította a Magyarországon élők jogait számos területen, és hivatali ügyekben nyelvük használatát is. Az 1868. évi XLIV. törvénycikk 27. §-a kimondta a nemzet egységét, a nemzetiségek egyenjogúságát: „A hivatalok betöltésénél jövőre is egyedül a személyes képesség szolgálván irányadóul; valakinek nemzetisége ezután sem tekinthető az országban létező bármely hivatalra, vagy méltóságra való emelkedés akadályául.” A kiegyezés utáni egyik legjelentősebb törvény Magyarországon az egyenlő bánásmód terén kétség kívül az Eötvös féle nemzetiségi törvény, amely I. Ferenc József szentesítésével lehetővé tette a kisebbségi nyelvhasználatot a közjog számos területén.²⁵ Deák a többféle kisebbségi nyelv hivatalos használatát a relatív igazságossággal kötötte össze,²⁶ hiszen az „csak annyiban eshetik külön szabályok alá, amennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik.”²⁷ Deák, a „politikai nemzet” képviselője „fenntartotta annak a lehetőségét, hogy a nemzetiségek külön kulturális identitással rendelkezzenek.”²⁸ 1881. évi V. törvénycikk a bírói jogsegély szolgáltatást a Bécsi Egyezmény alapján Belgium és az Osztrák Magyar Monarchia szegényigazolvánnyal rendelkező állampolgárai számára kölcsönösen biztosítja. Az 1868. évi XLIV. tc. alapján az államkormány biztosítja, hogy az országos bírói és közigazgatási hivatalokra a lehetőség szerint a szükséges nemzetiségi nyelvekben jártas egyének alkalmaztassanak, továbbá a 4044/1919. M. E. számú

²⁵ 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában.

²⁶ Vö. Egyed István: A mi Alkotmányunk. 1943, (szerk.): Patyi András, Dialóg Campus, 2016. 12. o.

²⁷ 1868. évi XLIV. törvénycikk, preambulom.

²⁸ Gángó Gábor: Az 1868. évi nemzetiségi törvény és következményei. In Korunk 2009/5. szám.

rendelet is, amely, ezen felül a köztisztviselőknek kötelességükre tette, hogy a hatóságok területén élő kisebbségek nyelvét két éven belül sajátítsák el.”²⁹ Az egyenlő bánásmód megjelenik a nemzetiségek nyelvhasználatának lehetőségében is, hiszen a magyar államnak sohasem volt célja, hogy a nemzetiségeket megfossza saját nyelvük használatától, ezért igyekezett a méltányosság és a lehetőségek figyelembe vételével más nemzetiségek érzelmeinek megfelelően cselekedni.³⁰ Az 1907. évi XXVI. törvénycikk értelmében a szaktanítók és szaktanítónők állami tisztviselők voltak. Ebben az időben nem érvényesült még az egyenlő bánásmód elve: „Külön csoportot képeznek fizetés tekintetében az állami gazdasági ismétlőiskoláknál alkalmazott szaktanítók és egy másik külön csoportot az ugyanott alkalmazott szaktanítónők...” Előbbiek illetménye 14–16 %-kal magasabb volt, mint az utóbbiaké. A Tanácsköztársaság 1919-ben keletkezett, utóbb hatályon kívül helyezett alkotmányának 14. §-a alapján „A Tanácsköztársaság nem ismer faji vagy nemzeti különbséget. Nem tűri a nemzeti kisebbségek bármilyen elnyomását és nyelvük használatának bárminő korlátozását. Mindenki szabadon használhatja anyanyelvét és minden hatóság köteles a Magyarországon használatos nyelvek bármelyikén kiállított hozzátartozó beadványt elfogadni s mindenkit saját anyanyelvén meghallgatni és vele tárgyalni.”

Az 1920. évi XXV. törvénycikk 3. §-a az egyetemre való beiratkozás tekintetében megköveteli, hogy „Az engedély megadásánál a nemzethűség és az erkölcsi megbízhatóság követelményei mellett egyfelől a felvételt kérők szellemi képességeire, másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók közt lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább kitegye annak kilenc tizedrészét.” Itt is tetten érhető, hogy a népességszám alapján történő arányosítás, közvetlen diszkriminációhoz vezethet, annak ellenére, hogy Trianon után Magyarország többnemzetiségű államból quasi egynemzetiségű állammá vált.³¹ Horthy 1921. évi XXXIII. törvénycikkének 58. cikke a Magyarországon élő nemzetiségek számára számos jogot biztosított: „Minden magyar állampolgár faji, nyelvi vagy vallási különbség nélkül a törvény előtt egyenlő és ugyanazokat a polgári és politikai jogokat élvezi.” Azoknak a magyar állampolgároknak, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi magyar állampolgár.³² Tehát joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használják, és vallásukat szabadon gyakorolják.” E törvénycikk állampolgárok és államok közötti *egyenlő elbánást* említ. Horthy kormányzósága alatt a magyar állam tehát a kisebbségi jogok gyakorlati érvényesülésének érdekében vállalta a közhivatalokban is a kisebbségi nyelv használatának biztosítását.³³

II. 6. Nők, édesanyák, özvegyek, gyermekek jogai, klasszikus esélyteremtés

Mátyás király 1486. évi XXVII. és az 1492. évi LXIV. törvénycikkei alapján a hitbér minden házas nőnek, még a paraszti származásúaknak is járt, még annak is, akinek férje „törvényesen kivégzendő.”³⁴ A hitbér intézményét az állam azért ismerte el, hogy a házasságban gyengébb fél, a nő vagyoni helyzetét erősítse, azonban a viszont hitbér a férj

²⁹ 1924. évi II. törvénycikk indokolása a közhivatalokban a kisebbségi nyelvek ismeretének biztosításáról.

³⁰ Bővebben lásd: 1879. évi XVIII. törvénycikk indokolása a magyar nyelv tanításáról a népoktatási intézetekben.

³¹ Romsics Ignác: Trianoni békeszerződés. Helikon, Budapest, 2020, 181-183. o.

³² Magyar Kisebbség, 1995/1. szám.

³³ Bővebben lásd: 1924. évi II. tc. indokolásában a kisebbségi nyelvek közhivatalokban történő biztosításáról.

³⁴ Horváth Attila: Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, NKE, 2014.

javára is szólhatott.³⁵ Werbőczy az 1514-ben keletkezett Tripartitumban megjelöli, hogy mindenkinek egyenlő a szabadsága és megszerzése azokban a dolgokban, „melyek a levegőben, a földön és a tengerben találhatóak.” Említi a fiúk és nők egyenlőségét az öröklésben, városi polgárok és nemesek egyenlőségét az adózásban. Werbőczy említi a Szent Koronával kapcsolatban a történeti alkotmányt, amelybe az Alaptörvény is illeszkedik „a társadalmi igények és az igazságosság kiegyenlítése által.”³⁶ Rudolf az 1597. évi XXVIII. törvénycikkben például az egri árvák és özvegyek vagyona letartóztatóinak a büntetéséről szól.

Gyermeki jogok tekintetében jelentős IV. Ferdinánd által alkotott 1647. évi CV. törvénycikk, mely rendelkezik arról, hogy a törvényes és közvetlen utódok vagy örökösök jogait az özvegygel szemben is meg kell védeni. Ezt az elvet tekinthetjük a gyengébb fél gyermekekre vonatkozó védelem elve második lépcsőfokának. (Az első az özvegyek és árvák Szent István által elrendelt védelme volt.) I. Lipót 1655. évi XXIV., és 1655. évi XXV. törvénycikkei eljárási törvények, melyek tartalmazzák, miképpen kell eljárni a gyermek érdekében a gyámok és gondnokok ellenében, a törvényes rend érdekében. Az 1687. évi XI. törvénycikk a házastársak között elhalásuk esetén egyenlő bánásmódot tanúsít a gyermekek javára: „Mire nézve az összes karok és rendek közakaratóból végezték, hogy ilyen házastársak közt, a fentebb irt esetekben, a javakban s ingóságokban kölcsönös, viszonos és egyenlő örökösödést tartsanak szem előtt; egyenlőképen ezt kívánván a házastársi közösség is.” Ezt a bánásmódot nevezhetjük a gyermekek érdekében tanúsított egyenlő bánásmód harmadik lépcsőfokának. Az 1715. évi LXVIII. törvénycikk meghatározza az árvákról és azok gyámjairól, gondnokairól való intézkedés módját. Az 1723. évi CV. törvénycikk a gyermekek nevelését és oktatását illetően gondot fordított a hanyagabb szülőkre és gyámokra, hogy a gyermekeket ne rejtsek el. Ezen kívül rendelkezik az ifjúság oktatásáról és kiképzéséről, valamint az elszegényedett családok segélyezéséről is. Láthatjuk tehát, hogy a felvilágosult abszolutizmus nem Mária Teréziával vette kezdetét Magyarországon.³⁷ Mária Terézia 1764/65. évi XXVI. törvénycikke nemcsak a gyámoltak vagyongazdálkodásáról, hanem a gyámoltak „tisztességes tudományok” erkölcsös tanulására, és a gyám beszámolóra való kötelezéséről is szól. II. Lipót 1790/91. évi XV. törvénycikke az ifjúság „nemzeti nevelésében” a köztársadalom jólétét látta. I. Ferenc József 1874. évi XXIII. törvénycikkének 1-2 § alapján is a nők teljes korúakká csak férjhez menetelükkel, vagy 24. életévük betöltésével váltak. Ez kihatott házasságkötési jogukra is, mert az 1894. évi XXXI. törvénycikk 129. § alapján a nő 24. életéve betöltéséig a házasság megtámadására vonatkozó szabályok alkalmazásában „kiskorúakkal egyenlő elbánás alá esik.” Gyengébbeknek szóló kedvezményről szól az 1875. évi XXXII. törvénycikk 13. §-a, mely alapján „A nyugdíjra jogosítottnak attól független, hogy feleségének, vagy férjének következett be a halála „évenkénti rendes özvegyi segélyt kap, ha férje legalább 10 beszámítható éven át szolgált és legalább egy éven át élt vele házasságban.”

A huszadik század elején az állam a gyengék védelmének elvét nemzetközi szinten is előmozdítja. Az 1891. évi XV. törvénycikk indokolása azonban tartalmazza a női jogok egy korai elismerését a gyermekek tekintetében. Fontosnak tartja ugyanis a jogalkotó a nők közreműködésének belevonását a kiseddévó és menedékházakat felügyelő hatóságok tevékenységi körébe.” I. Ferenc József 1891. évi XV. törvénycikke az 1828-óta fennálló 3-6 éves korúakra vonatkozó kiseddévást jogszabályi úton is előírta. Azonban a szegény és a módosabb gyermekek óvása között különbséget tettek, mert az állandóan működő óvodákban és menedékházakban a testi és lelki fejlődést, míg a szegény községekben – bár azok erkölcsi

³⁵ <https://index.hu/velemeny/2023/06/30/koves-slomo-publicisztika-horthy-miklos-bano-attila/>

³⁶ Varga Zs. András: Történeti alkotmányunk vívmányai az Alaptörvény kógens rendelkezéseiben. In *Iustum Aequum Salutare*, 2016/4. 83-89., 85. o.

³⁷ Bővebben lásd: H. Balázs Éva – Makkai László (szerk.): Magyarország története. 1526–1790. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1962., Stipta István: Az abszolutizmus és a felvilágosult abszolutizmus államszervezeti jellegzetességei. In Szabadfalvi József (szerk.): *Facultas Nascitur*. Bibo, Miskolc, 2001.

testületek – a nyári menedékházakban inkább csak a testi ápolást írták elő. Az óvónői pályára való felvételt e törvénycikk ugyanakkor 18 és 40 éves kör között tette lehetővé. 1911. évi XXIII. törvénycikke és a 1912. évi II. törvénycikke a gyermekek védelmének elvét, az 1912. évi LII. törvénycikke a teljes korúak gyámságát emelte nemzetközi szintre. (E törvénycikkeket tekinthetjük a gyermekek és fiatalok védelme, negyedik lépcsőfokának).

A Károlyi kormány 1918. évi I. néptörvénye a nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogokról elismeri a nők választójogát – ami a férfiakkal szemben – feltételül szabja számukra bármely hazai élőnyelven írni, olvasni tudást. E törvény kizárja a választójogból azokat a személyeket, akik közsegélyből élnek. Az 1918. évi III. néptörvény biztosítja a nők számára az esküdtbíróként működést is. Horthy kormányzása idején keletkezett az 1925. évi XIX. törvénycikk, mely az 1904. május 18-án kelt nemzetközi megállapodást és az 1910. május 4-én Párizsban kelt nemzetközi egyezményt hirdeti ki, melyek célja a nőkkel és gyermekekkel történő kereskedelmének visszaszorítása.

A korszaknak megfelel, hogy már 1928-ban, Horthy kormányzása idején a szülőtelen árvát és az atya nélküli árvát egyenlőnek tekintik. Az egyenjogúság elvét hirdeti az 1935. évi VI. törvénycikk a közoktatásügyi igazgatásról, az erkölcsi és nemzetnevelés egysége érdekében.

II. 7. Vallási diszkrimináció, és feloldása

Jóllehet a *törvény előtti egyenlőség* elve II. András által 1222-ben az Aranybullában megerősítést nyert, az 1231. évi XXXI. törvénycikk a zsidókat és szaracénokat kivette a tisztviselés bárki által való betöltésének lehetősége köréből. A kivétel a közbiztonságra való hivatkozással történt. Rudolf király is, mint Mátyás király, a reneszánsz kor embere volt, aki híres volt vallási toleranciájáról, még a zsidókkal szemben is.³⁸ E tolerancia azonban politikai okokon nyugodott, hiszen a belső béke feltétele volt a törökökkel szembeni hatékony ellenállásnak.³⁹ II. Ferdinánd (1619-1637.) a katolicizmus visszaállítását képzelte el az egész német-római birodalomban, ennek eszközéül Magyarországon Bethlennel békét kötött, és Pázmány Péter támogatásával a katolikus gróf Esterházy Miklóst nevezte ki nádorrá.⁴⁰ IV. Ferdinánd az 1649. évi LXXIX. törvénycikkkel a zsidók vámok kezelésétől való elmozdításáról rendelkezett. Az 1723. évi XV. törvénycikk a zsidók vámoktól való elmozdítását megerősíti. 1729. évi XIX. törvénycikk a zsidókat már a Szentgyörgyi végvidékről, mint Dalmát-, Horvát- és Szlavonország egyéb helyeiről is elmozdítani rendeli. A 1741. évi XXIX. törvénycikk a zsidók borral való kereskedését tiltja. II. József 1790/91. évi XXXVIII. törvénycikke a zsidókról fenntartja a szabad királyi városoknak a zsidókat érintő egyes kiváltságait. A vallási háborúk a XVII. századot uralták, és csak a XVIII. század végére konszolidálódott számos vallási közösség helyzete. Jóságos Ferdinánd az 1840. évi XXIX. törvénycikkkel a zsidók számára biztosította szabad költözködési, vállalkozási, tudományos tevékenységük jogát. Csak az 1895. évi XLII. törvénycikk nyilvánítja az izraelita vallást bevett vallássá. Az 1895. évi XLIII. törvénycikk a vallásokat szabadon gyakorolhatónak nyilvánítja, azonban a 6. § alapján „A latin, a görög és az örmény szertartású katolikus, az evangélikus református, az ágostai hitvallású. evangélikus, a görög-keleti szerb és görög-keleti román, valamint az unitárius egyházakra és hívekre, - nemkülönben az izraelitákra vonatkozó törvények és jogszabályok változatlanul fentartatnak.”

³⁸ Marshall, Peter: *The Magic Circle of Rudolf II: Alchemy and Astrology in Renaissance*. Prague, 2006.

³⁹ Bővebben lásd: Rác Lajos: *Vallási türelem Erdély-és Magyarországon, XVI-XVII. század*. In *Protestáns Szemle*, 1934, 198-204. o.

⁴⁰ Bireley, Robert L.: *Ferdinand II, Counter-Reformation Emperor, 1578–1637*. Cambridge University Press, 2014.

A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság alkotmányának⁴¹ 1919-ben keletkezett 11. § alapján, „A dolgozók igazi lelkiismeret szabadságát azzal védi a Tanácsköztársaság, hogy elválasztja teljesen az egyházat az államtól, az iskolát az egyháztól. Vallását mindenki szabadon gyakorolhatja.” Horthy zsidókkal kapcsolatos ellenszenvé azonban már az 1920-as évek elejét megelőző időszakban is tetten érhető, Bodó Béla *The White Terror – Antisemitic and Political Violence in Hungary, 1919–1921* című művében. Bodó Routledge kiadónál 2019-ben megjelent hiánypótló művében kimutatja, hogy „a Nemzeti Hadsereg tisztí különítményei által 1919 augusztusában levezényelt terrorakciókat nem kis részben éppen a zsidókkal szemben folytatták, leginkább az ország azon területein (Somogy és Fejér vármegyében), ahol a proletárdiktatúra korábbi terrorja nem volt jelentősnek tekinthető. Horthy az önkényes kivégzések, kínzások, fosztogatások civil elkövetőinek és az őket felbujtó tiszteknek is amnesztiát adott.”⁴² A magyar első zsidótörvényt⁴³ követte Németország után⁴⁴ a második zsidótörvény, mely felülreprezentált csoportról beszél. A törvénycikk indokolása szerint a numerus clausus-ra azért volt szükség, mert: „a tapasztalás szerint az országnak főiskolát végzett emberekben való szükségletével sem állott arányban, azt bizonyítja, hogy a szellemi proletáriátus növekedésének megakadályozása szempontjából is szükség van a főiskolai hallgatóság számának korlátozására.”⁴⁵ E törvénycikk a női hallgatók felsőfokú tanulmányait is korlátozta: „A törvényes rendelkezések szerint nőhallgatók csak a tudományegyetemek orvosi és bölcsészeti (bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, valamint mennyiségtan-természettudományi) karaira vehetők fel rendes hallgatóknak.”

A két világháború közötti időszakot súlyosabb állami diszkrimináció is követte, melyet az 1938. évi XV. törvénycikk is reprezentál a zsidó emberek vallási és faji megkülönböztetése kapcsán. A zsidó emberek megkülönböztetése évezredek óta napirenden van.⁴⁶ A strukturális diszkrimináció mentén további korlátozások is követhetők a zsidók közéleti szerepvállalására, az 1939. évi IV. törvénycikkben, házassodásukra tekintettel. Bárdossy kormánya az 1941. évi XV. törvénycikkben – ma már megmosolyogtató, akkoriban véres valósággal bíró – „házasságkötési tilalmat tervez a nemzet szempontjából nemkívánatos vérkeveredés meggátlására.” Kállay kormánya az 1942. évi XV. törvénycikkkel tiltotta a zsidók jogügylettel vagy árverés útján mező- vagy erdőgazdasági ingatlan, kis- és nagy- községben pedig egyéb ingatlan szerzését is. Ezzel szemben áll a korabeli kijelentés, mely szerint a magyar államelmélet biztosította a nemzetiségek számára a teljes jogegyenlőséget, és az azonos mértékű jogvédelmet.⁴⁷

II. 8. Partikuláris egyenlőség, idősek, sérültek szociális biztonsága

Az 1885. évi XI. törvénycikk értelmében az állami tisztviselőkkel, altisztekkel és szolgákkal egyenlőknek tekintendők azon tisztviselők, a kik állam központi vagy területi szerveiknél, illetve állami tulajdonú vállalatoknál dolgoztak, azonban az állami mezőgazdaságoknál, az erdészetnél, a lótenyész-intézeteknél s a veszteg intézeteknél polgári minőségben alkalmazott altisztek és szolgák, nemkülönben börtönőrök, fogházőrök és fegyőrök, az út- és hídmesterek, folyamfelvigyázók, útkaparókra és örökre eltérő rendelkezések

⁴¹ Belügyi Közlöny, 1919/31, 1078-1079. o.

⁴² <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-1324.html>. Letöltés: 2023.

⁴³ 1920. évi XXV. törvénycikk.

⁴⁴ Reichsgesetzblatt (RGB, 1934).

⁴⁵ Bővebben lásd: 1920. évi XXV. törvénycikk indokolása.

⁴⁶ Bővebben lásd: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-experiences-and-perceptions-of-antisemitism-survey-summary_hu.pdf

⁴⁷ Bővebben lásd: 1941. évi V. törvénycikk indokolása a nemzetiségi érzület büntetőjogi biztosításáról.

vonatkoztak. A bánya- vagy erdészeti társládákhoz járulóknak nyugdíjazására szintén nem e törvénycikk vonatkozott. A hadsereg, haditengerészet, honvédség és népfölkelés tiszti és legénységi özvegyeinek és árváinak ellátásáról a 1887. évi XX. törvénycikk rendelkezett. Az 1892. évi XXX. törvénycikk indokolása az állami tisztviselők nyugdíjazásáról szóló 1885. évi XI. törvénycikk tartalmazta a bírók különböző korban történő kötelező nyugdíjazását. Míg alsóbb bíróságokon a nyugdíjkorhatár a tisztviselőkkel megegyezően 65. év betöltése volt, addig azt a Curián dolgozó bírák esetében a nagyobb gyakorlatra hivatkozva a 70. életév betöltésével határozott meg. A tanintézeti igazgatók, tanárok, tanítók, igazgatónők és tanítónők nyugdíjazásáról és hozzátartozóik ellátásáról e törvénycikk hatálya alá nem tartozott, arról az 1894. évi XXVII. törvénycikk rendelkezett. Nyugdíjazás szempontjából a 1912. évi LXV. törvénycikk alapján „egy tekintet alá estek” az állami tisztviselők, az altisztek és szolgák. 1912. évi LXV. törvénycikk, 44. §. 11–12. pont, illetve 46–47 §. alapján „A már folyósított nyugdíjat, lakbérnyugdíjat, és nyugbért be kell szüntetni” ha a tisztviselő, altiszt és szolga nem napidíjas, vagy napibéres minőségben újból állami, vagy az állammal egyenlőnek tekintendő, vagy törvényhatósági állásba lép. 1912. évi LXV. törvénycikk, 33. §. alapján a napszamosok és munkások nyugbérezése mindig véglegesen történik, ezért az újbóli munkába állásuk nyugdíjazásukat nem érintette. Az 1925. évi XLVIII. törvénycikk a rokkantak ellátására adót vezetett be, melyet minden nem rokkant 20 és 50 év közötti férfinak meg kellett fizetnie. Horthy kormányzósága alatt „1928 után minden munkaviszonyban eltöltött idő nyugdíjjogosultságot teremtett.”⁴⁸

II. 9. Tisztviselők kötelezettségeiről és kedvezményes bánásmódjáról

Az egyenlő bánásmód egyik lényeges eleme a hagyománytisztelet. A magyar állampolgárság fontos Magyarországon, mely Ulászló király 1492. évi VI. törvénycikke alapján is igazolható, hiszen a tanácsosoknak, a kancellárnak, kincstárnoknak és egyéb tisztviselőknek magyaroknak kell lenniük, mint Szent László király idejében is voltak. A szolgálatra való alkalmasság ugyanis központi eleme a közsolgálatnak. Az 1868. évi XLIV. törvénycikk alapján az államkormány biztosította, hogy az országos bírói és közigazgatási hivatalokra a lehetőség szerint a szükséges nemzetiségi nyelvekben jártas egyének alkalmaztassanak, továbbá a 4044/1919. M. E. számú rendelet is, amely ezen felül a köztisztviselőknek kötelességükké tette, hogy a hatóságok területén élő kisebbségek nyelvét két éven belül sajátítsák el.⁴⁹ Az 1873. évi II. törvénycikk kötelezettséget írt elő a kiszolgált altisztek állami alkalmazására. Az alkalmazási kötelezettség a katonai szolgálatra képtelenné váltak számára is lehetőséget biztosított, amennyiben azok úgy sérültek meg, hogy polgári hivataloknál még alkalmazhatóak voltak. Az 1881. évi LXXI. törvénycikk alapján a csendőrök szolgálati idejüknek, ill. szolgálati jogviszonyuknak megfelelő zsoldjuknak és szolgálati póttjuttatásuknak megfelelő nyugellátásban részesültek. Özvegyeik és árváik tekintetében a polgári államszolgálatban alkalmazott személyek részére fennálló szabályok voltak alkalmazandók. Az 1885. évi XI. törvénycikk az állami tisztviselők, altisztek és szolgák, valamint tanárok és tanítók nyugdíjazásáról, és özvegyeik és árváik járandóságáról rendelkezett. Az 1885. évi XI. törvénycikk értelmében az állami tisztviselőkkel, altisztekkel és szolgákkal egyenlőknek tekintendők azon tisztviselők, a kik állam központi vagy területi szerveiknél, illetve állami tulajdonú vállalatoknál dolgoztak. Az 1892. évi XXX. törvénycikk indokolása az állami tisztviselők nyugdíjazásáról szóló 1885. évi XI. törvénycikk tartalmazta a bírók különböző korban történő kötelező nyugdíjazását. Míg alsóbb bíróságokon a nyugdíjkorhatár a

⁴⁸ Bővebben lásd a 11/1991 (III.29.) AB határozatban.

⁴⁹ 1924. évi II. törvénycikk indokolása a közhivatalokban a kisebbségi nyelvek ismeretének biztosításáról.

tisztviselőkkel megegyezően 65. év betöltése volt, addig azt a Curián dolgozó bírák esetében a nagyobb gyakorlatra hivatkozva a 70. életév betöltésével határozott meg. Nyugdíjazás szempontjából a 1912. évi LXV. törvénycikk alapján „egy tekintet alá estek” az állami tisztviselők, az altisztek és szolgák. 1912. évi XXXV. törvénycikk bevezette az állami tisztviselők családi pótlékát, amely kedvezményes bánásmódot jelentett. Nyugdíjazás szempontjából a 1912. évi LXV. törvénycikk alapján „egy tekintet alá estek” az állami tisztviselők, az altisztek és szolgák. 1912. évi LXV. törvénycikk, 44. §. 11–12. pont, illetve 46–47 §. alapján „A már folyósított nyugdíjat, lakbérnyugdíjat, és nyugbért be kell szüntetni” ha a tisztviselő, altiszt és szolga nem napidíjas, vagy napibéres minőségben újból állami, vagy az államival egyenlőnek tekintendő, vagy törvényhatósági állásba lép.

III. Összegzés

A magyar jogszabályok is – mint minden jogszabály – sokfélék, és sokféleképpen értelmezhetőek. Egyetértek Vargával abban, hogy „[b]ármely jogalkotási termék egyetlen értelme szélsőséges jogpozitivisták illúziója.”⁵⁰ Így a magyar közjog értelmezése az egyenlő bánásmód előképei kapcsán is vitára adhat okot. A magyar történelemben, különböző országok és a magyar jog fejlődésének eredményeit évszám szerinti sorrendbe állítani kétséges, hogy helyes eredményre vezetne, hiszen az információ terjedése az ókorban és a középkorban igencsak nehézkes volt, ezért a jogfejlődés jórészt egymástól függetlenül következett be. Másik anomália a jog tartalmának értelmezése a középkorban.⁵¹ Ez felveti a jogi evolúció permanens pozitív értékfordozásának hiányát is. A gyengék védelme az erőseknek is hasznos, mert társadalmi békét teremt, melyben az erősek prosperálnak. A gyengék védelmének az elve, demokráciákban a közmegegyezés által gyakorolható befolyást a közhatalomra. Az egyes kormányok például jogszabályokat alkothatnak, hogy biztosítsák a munkavállalók kizsákmányolásának meggátolását, tisztességes béreket. Az állam gyengébbeket védő elve az állam közszolgáltatásai mentén értelmezhetőek. Az állam felelősséggel érintett területei a folyamatosan változó közjog által érvényesülnek, így különösen az állami foglalkoztatás, közegészségügyi és szociális ellátások, oktatás, lakhatás, közforgalmú közlekedés, és nem utolsósorban a munkajog területén.

A bőséges hazai joganyag tanulmányozása alapján érdekes eredményekre juthatunk. A szociális gondoskodás évszázadokig az egyház feladata volt. A gyengék védelmének az elve megelőzte az állam kialakulását is, hiszen az állam, kezdetben, mint terület, népesség és főhatalom, képlékeny, és hiányos halmazt alkotott, és stabil állami szervezet hiányában nem létezhetett a mai értelemben vett állami védelem sem.⁵²

A gyermeki jogok védelme első lépcsőfokának az özvegyek és árvák Szent István király törvénykönyvének első dekrétumában elrendelt védelmét⁵³ tekinthetjük.

A gyermeki jogok védelme második lépcsőfokának az 1647. évi CV. törvénycikket tekinthetjük, amely rendelkezik arról, hogy a törvényes és közvetlen utódok vagy örökösök jogait az özvegyvel szemben is meg kell védeni.

A gyermekek védelme érdekében tanúsított egyenlő bánásmód harmadik lépcsőfokának az 1715. évi LXVIII. törvénycikket tekinthetjük, amely meghatározza az árvákról s azok

⁵⁰ Varga Zs.: i.m. 83–89. o.

⁵¹ Bővebben lásd: Tringli 2022: 1509–1517. o.

⁵² Makkos 2022.

⁵³ Párniczky Mihály: A magyar ius regium az Árpád-házi királyok korában. De iure regio Hungarico tempore regum stirpis Arpadianae. Az Illés Szeminárium kiadványai. Budapesti Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jogtörténeti Szeminárium, Budapest, 1940.

gyámjairól és gondnokairól való intézkedés módját.

Az 1914. évi XXXVI. törvénycikket tekinthetjük *az első magyar egyenlő bánásmódot előíró törvénynek*, amely a nem állami tanárok – felső nép- és polgári iskolai, valamint gyógypedagógiai tanítók – és azok özvegyeinek és árváinak ellátásáról szól. Ennek a törvénycikknek a 44. §-a kiemeli, hogy „A nőalkalmazottakat a saját személyükre vonatkozó ellátási igényeik szempontjából úgy a jogok, mint a kötelességek tekintetében a férfialkalmazottakkal egyenlőnek kell tekinteni.” A gyengék védelmének elve tehát nem a magánjogból származik, amely alapján a szerződéses kapcsolatokban a gyengéknek biztosítékot kell nyújtani, mert túlzott haszon, vagy tisztességtelen előny keletkezne. A gyengék védelmének elve magában foglal olyan gyengén érvényesített absztrakt érdekeket is, melyeket társadalmi változások fenyegetnek. Nem az a kérdés, ugyanis, hogy az egyenlőség a szabadságjogok része-e vagy sem,⁵⁴ hanem az, hogy a szabadság mely fokát tekinthetjük, és tekinthetjük valósnak, érvényesíthetőnek. A külső környezet és a gazdasági realitások ugyanis állandósult korlátai a szabadságnak. A diszkrimináció tilalma és az esélyegyenlőség irányában tett törekvések állami elősegítése ugyanis nem feltétlenül követte a jogfejlődés eredményeit, és a magyar jogjavító mechanizmusai esetlegesen, vagy erőtlenekek lehettek, gondoljunk csak a királyi székek időszakos ítéleteire. Mégis fontosnak tartottam a joganyag vizsgálatát amiatt, mert a munkajog egyenlő bánásmód felfogása, magyar jogi gyökerek nélkül e nemes elv szélsőséges értelmezéséhez vezethet, mert az nem volt, és nem is szabad, hogy ízlés kérdése⁵⁵ legyen.

A történelem során az egyes vallások más vallásokat igyekeztek a figyelem középpontjából kiszorítani, tiltással, állami funkcionáriusok pozicionálásával, látszat és valóságos szövetségek kötésével. Egyes vallások képviselői kedvezményeket vagy üldöztetést nyertek az állami akaratától függően. Az állami akaratot befolyásolta a külső ellenség támadása, amely a különböző szekértáborokban harcoló vallások képviselőit egységes fellépésre szoríthatta. A korabeli magyar államvallás képviselője azonban sértő lehet az azzal a hittel nem élők számára. Ezért bármely vallással szemben is a vallás semlegesség képviselője teremthet valódi békét. A vallási diszkrimináció elsősorban a közvetett diszkrimináció megjelenési formája, mert a közvetett diszkrimináció minden korban jelentőségteljes, mert az „mélyen gyökerezik a nézetekben és ítéletekben, melyek az adott szociális, gazdasági és kulturális közegre jellemzők.”⁵⁶ A vallási diszkrimináció feloldása egyszerű formában „az egy az Isten” kijelentésben foglaltatott egykor össze, ma azonban e fogalom körébe értjük a vallás nélküliséggel szembeni toleranciát is.

II András 1231. évi XVII. törvénycikkben a nádor bírósági jogköréről már azt hangsúlyozta: „A nádor pedig *minden ember felett különbség nélkül ítélkezzék.*” Bár e megfogalmazás a nemesekre vonatkozott, ez abban a korban Magyarországon bevett szokás volt. Nem a törvény előtti egyenlőség volt az első formája az emberek közötti egyenlőségnek, hanem a megkülönböztetés mentesség igénye, hiszen azt az emberek törvény hiányában is magukban hordozták. A törvény előtti egyenlőség elvének egy korai szabályát csak az 1729. évi XXVI. törvénycikkben találjuk, amely alapján a bíróságon érdekeltségük hiányában nem nemes emberek tanúságtétele is figyelembe vehető. Cáfolom tehát, hogy „A törvény előtti egyenlőség, mint (az egyenlő bánásmód) első megjelenési forma azt jelentette, hogy minden

⁵⁴ Kiss György: Az egyenlő bánásmód értelmezése a munkajogban. In Pál Lajos (szerk.): Az egyenlő bánásmód szabályozásáról: a Magyar Munkajogi Társaság 2020. február 5-ei vitaülésén elhangzott előadások, hozzászólások. Budapest, HVG-ORAC 2020, 105-121. o.

⁵⁵ Kun Attila: Az egyenlő bánásmód elve és a munkajog kapcsolódásának egyes elvi kérdései. In Pál Lajos: Az egyenlő bánásmód szabályozásáról. A Magyar Munkajogi Társaság 2020. február 5-ei vitaülésén elhangzott előadások, hozzászólások. Budapest, HVG-ORAC, 2020, 132-133. o.

⁵⁶ Tobler, Christa: Indirect Discrimination: a Case Study Development of the Legal Concept of Indirect Discrimination under EC Law. Intersentia, Antwerpen – Oxford, 2006.

polgárt egyenlő jogok illetnek, és egyenlő kötelességek terhelnek az állammal szemben.”⁵⁷ Az államnak a kezdetektől fogva voltak kötelezettségei az állampolgárral szemben. A „hallgattassék meg a másik fél is” elv sem tekinthető a törvény előtti egyenlőség első formájának, hiszen az utóbbi az előbbiből nem feltétlenül következik. Nem állítanám azt sem, hogy „A természetes egyenlőtlenség a munkajogban felerősödik a munkajogviszony tartam jellege miatt,”⁵⁸ legfeljebb azt, hogy a munkajogban a függő helyzetű fél egyenlőségre való törekvése mindig is létezett.

Úgy gondolom, hogy bár az Unió irányelvei adják meg az egyenlő bánásmód általános kereteit a munkajogban – mert az egyenlő bánásmód diszkrimináció tilalomból, és esélyteremtésből áll – azonban annak alapját az emberi jogok állami elismerése, és permanens kötelezettségvállalása jelenti. Az esélyteremtés nagy része ugyanis nemzeti hatáskör, a mindenkori gazdasági lehetőségek függvényében. Nem pontos tehát a megfogalmazás, mely az egyenlő bánásmódot a hátrányos megkülönböztetés inverz fogalmának tekinti.⁵⁹ Az egyenlő bánásmód legfontosabb szerepe mégiscsak az ember méltóságának, „emberségének” védelme, mely mindannyiunknak, bár nem egyenlő mértékben, felelőssége.⁶⁰ A klasszikus esélyteremtés jelentős tartalmi eltérést hordozott a jogvédelem perszónifikációja, és a tisztviselő családi életének – mint társadalmi alapegységnek – védelmében.

Tisztviselők kötelezettsége a jogszabály betűje és a jogszabály szellemének megfelelő tevékenység az állam szolgálatában, melyet részrehajlás-mentesen élethivatás-szerűen kell végezniük. A közszolgálati hivatás beltartalma a szolgálatra való alkalmasság, melyet folyamatosan fenn kell tartaniuk. Tevékenységükben az eszközzé alakulás képességét kell megőrizniük, hogy a változó követelményekhez alkalmazkodni tudjanak. Az egyenlő bánásmódnak megfelelő feladatellátás szakszerű bánásmódjuknak velejárója. Amint Nagy Lajos királynál láthattuk, a népet meg kell védeni a tisztviselői önkénytől.

A régmúltban az emberek egyenlőségét szűk körben értelmezték, hiszen csak a szabadok, majd a szabad nemesek számítottak egyenlő jogú embernek. Az ipari társadalmakban az embert elsősorban munkaerőforrásnak tekintették, ezért névleg a korábban alacsonyabb státuszú nőket is bevonták a jogvédelem bizonyos körébe. Azonban sem a régmúltban, se a jelenkorban, sem a jövőben nem lesznek az emberek, és az áttételezett emberi tulajdonságokkal rendelkező gépek egyenlők. Ez magában a különbségtételben gyökerezik, hiszen egyrészt azért határozunk meg, hogy megkülönböztethessünk, másrészt viszont teljes egyenlőség emberi viszonylatokban nem létezhet.⁶¹ A közvetett diszkrimináció minden korban jelentőségteljes, mert az „mélyen gyökerezik a nézetekben és ítéletekben, melyek az adott szociális, gazdasági és kulturális közegre jellemzők.”⁶²

Vizsgálunk kellett tehát, az egyenlőségek deformitását, hogy meghatározhassuk az elviselhető bánásmód paramétereit. Fontos megemlítenünk, hogy nem minden értéknek, védett tulajdonságnak van története a magyar közjogban, hiszen számos védett tulajdonság felismerése új keletű, vagy még napjainkban is kialakulás alatt van. Régebben alakult ki például a bíraskodás feltételrendszere, és új keletű például az életkor vagy a fogyatékos-alapú megkülönböztetés tilalma, a szexuális irányultsággal kapcsolatos joganyag kialakítása pedig még folyamatban van. Mindezek fényében az egyenlő bánásmód történeti síkon úgy tűnik előképekben „*felemelő, vagy (le) taszító bánásmódok*” köpenye alatt rejtőzük, vagy rövidebb-

⁵⁷ Kiss: i.m. 105-121. o.

⁵⁸ Kiss: i.m. 105-121. o.

⁵⁹ Lőrincz György: Az egyenlő bánásmód követelménye versus a hátrányos megkülönböztetés tilalma. In Pál Lajos: Az egyenlő bánásmód szabályozásáról. A Magyar Munkajogi Társaság 2020. február 5-ei vitauülésén elhangzott előadások. Budapest, HVG-ORAC. 143-149. o.

⁶⁰ Bővebben lásd: Makkos Nándor: Az egyenlő bánásmód szociális funkciójáról. In Jegyző és Közigazgatás 2023/2. szám, 27-31. o.

⁶¹ Makkos 2022: 24. o.

⁶² Tobler: i.m.

hosszabb időre előtűnik. Fontos az is, hogy az Árpád korabeli, és a mai közjogi gondolkodás jellegében és mechanizmusában lényegesen különbözött, a történelmi tényeket tehát az adott kor fényében kell értékelni.

Megállapítom tehát a teljesség igénye nélkül, hogy az egyenlő bánásmód elve az egyenlő szabadságon, hagyománytiszteleten, igazságos eljáráson, a humanizmus elvein, kedvezményes bánásmódon, gyengék kedvezményein, szociális biztonságon, vallási türelmen, és nem utolsósorban az állami önkötelezés elvein nyugszanak. Fenntartom továbbá abbéli véleményem is, hogy „az egyenlő bánásmód követelménye egyes esetekben a különbözőség figyelmen kívül hagyását,⁶³ más esetekben a hátrányos helyzetű személy megváltoztatását,⁶⁴ illetve a hátrányos helyzetű személy környezetének megváltoztatását,⁶⁵ és/vagy a káros személetek⁶⁶ megváltoztatását célozza.⁶⁷

Tévedés lehet tehát az egyes előképek előrelépésének sorrendjét a jog fejlődésének kizárólagos útjaként definiálni, hiszen tágabb értelemben az „erők” és idegen „erők” keletkezésének sorrendje a Betti tétel alapján is felcserélhető.⁶⁸ Ez azonban már átvezet az egyenlő bánásmód absztrakt értelmezéséhez.

Felhasznált irodalom

Bireley, Robert L.: Ferdinand II, Counter-Reformation Emperor, 1578–1637. Cambridge University Press, 2014. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107589698>

Bolla Ilona: A közszabadság lehanyaglása a XIII. században. (A liber és libertas fogalom az Árpád-korban) II. rész. Történelmi Szemle. A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének értesítője. XVII. évfolyam (1974) 1-2. szám.

Csernák Gábor: Szilárdságtan. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2021, <https://doi.org/10.1556/9789634546986>.

Dümmerth Dezső: A két Hunyadi. Panoráma, Budapest, 1985.

Egyed István: A mi Alkotmányunk. 1943, (szerk.): Patyi András. Dialóg Campus, 2016.

Ferenc Pápa, Angelus, 2013. március 17.

Gángó Gábor: Az 1868. évi nemzetiségi törvény és következményei. Korunk, 2009, 3. folyam, 20. évf. 5. sz.

Guidár Noémi – Szathmáry Nóra (szerk.): Magyar királyok nagykönyve: Uralkodóink, kormányzóink és az erdélyi fejedelmek életének és tetteinek képes története. Hungarian. Reader's Digest.

⁶³ Bővebben lásd: Megkülönböztetés tilalma.

⁶⁴ Bővebben lásd: Jog imperatív jellege.

⁶⁵ Bővebben lásd: Egyetemes tervezés, fizikai és infó-kommunikációs akadálymentesítés.

⁶⁶ Bővebben lásd: Társadalom inkluzív szemléletének terjesztése.

⁶⁷ Makkos Nándor: From the privilege to equal treatment of the public sphere. Jogelméleti Szemle, 2019/4, 44-53. o.

⁶⁸ Csernák Gábor: Szilárdságtan. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2021. <https://doi.org/10.1556/9789634546986>.

H. Balázs Éva – Makkai László (szerk.): Magyarország története. 1526–1790. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1962.

Horváth Attila: Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, NKE, 2014.

Keul István: Early Modern Religious Communities in East-Central Europe: Ethnic Diversity, Denominational Plurality, and Corporative Politics in the Principality of Transylvania (1526–1691). Brill, 2009. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004176522.i-318>

Kiss György: Az egyenlő bánásmód értelmezése a munkajogban. In: Pál Lajos (szerk.): Az egyenlő bánásmód szabályozásáról: a Magyar Munkajogi Társaság 2020. február 5-ei vitáulésén elhangzott előadások, hozzászólások. Budapest, HVG-ORAC 2020, 105-121. o.

Kontler László: Millennium in Central Europe: A History of Hungary. Atlantis Publishing House. 1999.

Kristó Gyula – Makk Ferenc: Előszó. In uó: (szerk.): Károly Róbert emlékezete. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1988.

Kun Attila: Az egyenlő bánásmód elve és a munkajog kapcsolódásának egyes elvi kérdései. In Pál Lajos: Az egyenlő bánásmód szabályozásáról. A Magyar Munkajogi Társaság 2020. február 5-ei vitáulésén elhangzott előadások, hozzászólások. Budapest, HVG-ORAC, 2020.

Lőrincz György: Az egyenlő bánásmód követelménye versus a hátrányos megkülönböztetés tilalma. In Pál Lajos: Az egyenlő bánásmód szabályozásáról. A Magyar Munkajogi Társaság 2020. február 5-ei vitáulésén elhangzott előadások. Budapest, HVG-ORAC. 143-149.

Makkos Nándor: Az egyenlő bánásmód szociális funkciójáról. In Jegyző és Közigazgatás 2023/2. szám, 27-31.

Makkos Nándor: Egyenlő bánásmód a közszolgálatban. PhD értekezés Budapest, NKE, 2022. doi:10.17625/NKE.2022.012.

Makkos Nándor: Egyenlő bánásmód elve a közszolgálatban In Koncz István – Szova Ilona (szerk.): PEME XVIII. PhD. konferenciája. Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület, Budapest, 2019, 106-114.

Makkos Nándor: From the privilege to equal treatment of the public sphere. In: Jogelméleti Szemle, 2019/4. 44-53. o. <https://doi.org/10.59558/jesz.2019.4.44>

Marshall, Peter: The Mercurial Emperor: The Magic Circle of Rudolf II in Renaissance Prague. Random House, 2013, 10–12. o.

Marshall, Peter: The Magic Circle of Rudolf II: Alchemy and Astrology in Renaissance Prague, 2006.

Párniczky Mihály: A magyar ius regium az Árpádházi királyok korában. De iure regio Hungarico tempore regum stirpis Arpadianae. Az Illés Szeminárium kiadványai. Budapesti Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jogtörténeti Szeminárium, Budapest, 1940.

Rácz Lajos: Vallási türelem Erdély- és Magyarországon, XVI-XVII. század. In *Protestáns Szemle*, 1934.

Romsics Ignác (szerk.): *Magyarország története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015. <https://doi.org/10.1556/9789630585439>

Romsics Ignác: *Trianoni békeszerződés*. Helikon, Budapest, 2020.

Smith, Joshua Toulmin: *Illustrations of the political and diplomatic relations of the independent Kingdom of Hungary; and of the interest that Europe has in the „Austrian Alliance”*. London, 1861.

Stipta István: Az abszolutizmus és a felvilágosult abszolutizmus államszervezeti jellegzetességei. In Szabadsfalvi József (szerk.): *Facultas Nascitur*. Bíbor, Miskolc, 2001.

Sugar, Peter F. Hanák, Péter – Frank, Tibor (eds.): *A History of Hungary*. Indiana University Press, 1994.

Sutter, Fichtner Paula: *Emperor Maximilian II*. Yale University Press, 2001.

Szalai József – Baróti Lajos: *A magyar nemzet története*. Lampel Róbert (Wodianer Ferenc és Fiai) Császári és Királyi könyvkereskedése, Budapest, 1896-1897.

Tobler, Christa: *Indirect Discrimination a Case Study Development of the Legal Concept of Indirect Discrimination under EC Law Intersentia Antwerpen – Oxford 2006*.

Tringli István: Erőszak és társadalom a középkori Magyarországon. In *Magyar Tudomány*, 2022/12. 1509–1517 <https://doi.org/10.1556/2065.183.2022.12.1>

Tringli István: Fehde und Gewalttätigkeit. Vergleich eines germanischen und ungarischen Rechtsinstituts. In Balogh Elemér et al (ed.): *Legal Transitions. Development of Law in Formerly Socialist States and the Challenges of the European Union*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2007, 281-286.

Varga Zs. András: Történeti alkotmányunk vívmányai az Alaptörvény közens rendelkezéseiben. In *Iustum Aequum Salutare*, 2016/4. 83-89. o.

Internetes irodalom

<https://index.hu/velemeny/2023/06/30/koves-slomo-publicisztika-horthy-miklos-bano-attila/>
https://fogalomtar.aeek.hu/index.php/Egyenl%C5%91_b%C3%A1n_%C3%A1sm%C3%B3d_elve.

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-experiences-and-perceptions-of-antisemitism-survey-summary_hu.pdf

<https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-1324.html>.

<https://u-szeged.hu/efop362-00007-180523-4/egyenlo-banasmod>.